

קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן'
(זכריה י"א, ג)
לזכרו ולע"נ של ידיד נפשי
מיכאל בן אילן למשפחת סיטבון הי"ד
שנפל ככפיר בגאון הירדן
בעשרה בטבת תשס"ב
יהי זכרו ברוך

יצחק עמר

פְּרָקִי שְׂאוּל - פְּנִים וְאַחֹר*

מקובל בין כמה חוקרים, לחלק את תקופת מלכותו של שאול - המלך הראשון למלכי ישראל - לשתיים: תקופת מלכותו עד הציווי להשמדת עמלק (להלן: 'התקופה הראשונה' [שמ"א ט'-ל"ד]);¹ והתקופה שלאחר הכישלון במלחמה זו,² שבה לא השכיל לבצע את שליחותו של שמואל עד תום (להלן: 'התקופה השנייה' [שם ט"ו-ל"א]).³

* במאמר זה, המוקדש בעיקרו לדיון בדמותו של שאול, לא נידרש לבריור היחס בינו לבין דוד. מפאת ריבוי החומר הכתוב על נושא זה, אפשר שכיוונתי לדעת גדולים וטובים ממני, ובכל זאת אקווה שיהיה במאמר זה מן החידוש.

1. מכאן ואילך תהיינה כל ההפניות לספר שמ"א לפי פרק ופסוק בלבד.
2. שני פנים להסבר הכישלון: הראשון (והמקובל) הוא שחטא שאול היה בעיקרו כישלון דתי, וכפי שהסביר אברבנאל בפירושו לשמואל (מהד' תורה ודעת, ירושלים תשט"ו, עמ' רג): "ושאול... היה חסר מהשלמות האחרון... והיא האהבה והדבקות והאמונה האמתית בו יתברך וההכנעה לתורתו ולמצותיו כעבד נאמן לפני אדני". השני הוא, כפי שהסביר הרב י' בן-נון ('משא אגג - חטא שאול בעמלק', **מגדים** ז, תשמ"ט, עמ' 49-63), שחטא זה היה בעיקרו מדיני-צבאי, לאמור: "...שאול הסתפק במלחמה מוגבלת וויתר על מרדף [אחרי עמלק, י"ע]... שוב איננו מנסה לשכנע את העם (עם המלחמה!) להמשיך במערכה עד כלות, עד הכרעה... (עמ' 61). עוד על מלחמת עמלק בכלל ומהותו של חטא זה בפרט, עיין: צ' צמריון, 'שאול ועמלק', בתוך: ב"צ לוריא (עורך), **ספר חמ"י גבריהו** א, ירושלים תשמ"ט, עמ' 116-120; י' רוזן, 'על שאול ועמלק ועל "מהפכנות חדשנית"', **מגדים** ט, תש"ן, עמ' 81-87; י' בן-נון, 'משא אגג - תשובה לדברים', **מגדים** ט, תש"ן, עמ' 88-91; י' אליצור, 'המלחמה בעמלק: מלחמת שאול בעמלק ומקומה בהגות הנבואית', **ישראל והמקרא**, רמת גן תש"ס, עמ' 113-120.

3. על החלוקה ראה למשל: י"ת רדאי, 'על הכיזום בסיפור המקראי', **בית מקרא** כ-כא, תשכ"ד, עמ' 62-63; מ' אילת, 'שאול בשיא כוחו וראשית נפילתו', **תרביץ** סג, תשנ"ד, עמ' 5-25; מ' גרסיאל, **ספר שמואל א - עיון ספרותי במערכי השוואה, באנאלוגיות ובמקבילות**, רמת גן

ב'תקופה הראשונה', ניתן להתרשם ממגוון מעלותיו של שאול כמלך: ענו - "בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל" (ט', כא); צנוע - "ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים" (י', כב); סלחן - "ויהי כמחריש" (שם, כז);⁴ "משכמו ומעלה גבה מכל העם" (ט', ב). כמו כן: הוא זוכה לנבואה - "ותצלח עליו רוח אלהים ויתנבא בתוכם" (שם, י), ומצליח לבסס את מלכותו ביד רמה - "ושאול לכד המלוכה על ישראל" (י"ד, מז), ולהרחיב את גבולות הארץ - "וילחם סביב בכל איביו במואב ובבני עמון ובאדום ובמלכי צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע"⁵ (שם).

תשמ"ב. גרסיאל רומז לחלוקה זו בדברי הסיכום של ספרו, עמ' 150-152. ש' בר אפרת, **מקרא לישראל - שמואל א'**, תל אביב-ירושלים 1996, עמ' 12; א' ברטל, **מלכות שאול**, תל אביב תשמ"ב, עמ' 154-160. מנגד, קיימים חוקרים אחרים שאינם מקבלים את אשר נכתב על שאול כמובן מאליו, וממילא אינם מקבלים חלוקה זו. לדידם, אנשי החצר של דוד הם שכתבו את דברי הזלזול בשאול, וזאת במטרה להחניף לדוד. נצטט למשל את דבריו של ב"צ לוריא, 'מלכות שאול', **בית מקרא** קכה, תשנ"ב, עמ' 24-31 (וכך גם בספרו **שאול ובנימין**, ירושלים תש"ל, עמ' 86-87): "סופרי בית דוד הרבו להלל את אדונם ואגב כך זלזלו בשאול, הם התעלמו מהישגיו הגדולים וטשטשו את דמותו של הראשון במלכי ישראל. ולא היא; שאול איחד את שבטי ישראל לעם אחד; הוא נאמן לאלהי ישראל ומכבד את המקדש בגלגל, משחרר את אדמות ישראל משעבוד הפלשתים; נלחם בהצלחה באויבי ישראל סביב, הוא גם יצא להגן על העברים שישבו בארם צובה. עיון בכתובים ללא דעה קדומה מעלה את הישגיו הגדולים של המלך הראשון למלכי ישראל. הוא שנאמר: הבו גודל, תנו כבוד ויקר למלך שאול" (עמ' 31). ומה ביחס ל'חטא עמלק', האם לא ייחשב הדבר כהפרה של דברי הנביא? לוריא דבק בדרכו: "בניגוד לכתוב בתורה, מטיל שמואל על שאול תפקיד שקשה להשלים אתו: הרג נשים וילדים... תוספת זו [מאיש ועד אישה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור, י"ע] היא מידי סופר דוד, שבקש אמתלה להאשים את שאול שלא קיים את הצו האלהי" (עמ' 26). כאן המקום להבהיר: דרכו של לוריא ושכמותו לא דרכנו היא. מקובלים אנו שתורתנו - תורת האמת - אין בה לא משוא פנים ולא לזות שפתיים, איש לפי מעשיו יידון ועל פי זאת ייכתב. יתרה מזאת, רבים מהחוקרים לעיל מצביעים על חלוקה דומה אצל דוד אחר חטא בת שבע. לאמור: רק אחר שהגיע דוד לשיא כוחו והכניע את פלשת, את מואב, את אדום ואת ארם, ולאחר שכרת ברית עם חמת ועם צור ועמד להכניע את בני עמון, חוטא דוד באשת אוריה החתי, ומכאן ואילך לא סרה עוד החרב מבית דוד והתערערה יציבות מלכותו. וממילא נופלת טענתם על כתיבה כביכול אוהדת לדוד. עוד נציין שדיון דומה לזה מתרחש גם סביב דמותו של שאול בדברי הימים. עיין למשל: ש' זלבסקי, 'יחסו של בעל דברי הימים אל שאול', בתוך: ר' כשר, מ' צפור ו' צפתי (עורכים), **עיוני מקרא ופרשנות** ד, רמת גן תשנ"ז, עמ' 55-70.

4. והשווה א' אונא, 'כ"ף האימות בתנ"ך', **בית מקרא** עא, תשל"ז, עמ' 504-507, הרואה בכ"ף כאן ('כמחריש') את כ"ף האימות, לאמור: שאול שתק בהחלט, וחיכה להזדמנות לפעול.
5. ובתרגום השבעים: יושיע. ב"צ לוריא (לעיל, הערה 3), לשיטתו, רואה כאן שינוי מכוון שנעשה כנגד שאול (עמ' 28). והשווה: י' בן-נון, 'משא אגג - חטא שאול' (לעיל, הערה 2), עמ' 61, הערה 39, הנטוה לקיים את הגרסה "ירשיע" ורואה בזה ביקורת סמויה על שאול ["שנלחם] מלחמות רבות וממושכות, בלי להגיע להכרעה ואף בלי לחתור להכרעה בשום

לעומת זאת, ב'תקופה השנייה' מתחילה מלכותו להידרדר. רוח רעה שורה עליו - "ורוח ה' סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת ה'" (ט"ז, יד); הוא רודף ללא לאות אחר דוד (פרקים י"ט, כ"ב-כ"ד, כ"ו); הורג את אנשי נוב עיר הכהנים (פרק כ"ב); הולך לדרוש בבעלת האוב (פרק כ"ח); ולבסוף מסיים את חייו באופן טרגי⁶ בתבוסה מול הפלשתים בהר הגלבוע (פרק ל"א).⁷ ככלל נאמר: לא מצאנו שום דברי שבח על שאול ב'תקופה השנייה', עובדה שמחדדת עוד יותר את הניגודיות בין שני פרקי חייו.

מאמר זה מבקש להוכיח ששני חלקים אלו, כפי שהוצגו לעיל, מקבילים זה לזה. נראה בעליל שלכל מאורע מרכזי שאירע את שאול ב'תקופה הראשונה', יש מאורע מקביל ב'תקופה השנייה'.

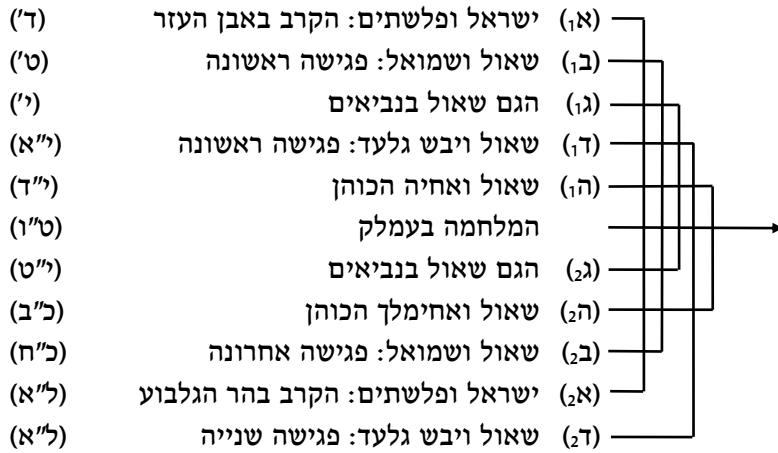
אך בעוד שב'תקופה הראשונה' נזקפו מאורעות אלו לזכותו, והבליטו את דמותו כמלך חיובי ואת מלכותו כיציבה, ב'תקופה השנייה' נזקפים מאורעות אלו לחובתו, ומבליטים את ירידתו ואת ירידת מלכותו.

ראשית נציב את מבנה הפרקים, מחולק לשניים, ולאחר מכן ננסה לבאר את הדברים.

חזית. כך הוריש שאול לדוד את הבעיות הצבאיות בלתי פתורות". למיצוי השיטות בעניין זה עיין עוד: ש' אברמסקי, 'ובכל אשר יפנה ירשיע', בתוך: ח' רבין, ד' פטרסון וב"צ לוריא (עורכים), **ספר מאיר ולנשטיין**, ירושלים תשל"ט, עמ' 48-65.

6. על השימוש (הנפוץ) במילה 'טרגדיה/טרגי' בהקשרו של שאול ראה: י' בכרך, **מה בין שאול לדוד**, מרכז שפירא תשמ"ח, עמ' 128-130; י' בן-נון, 'משא אגג - חטא שאול בעמלק' (לעיל, הערה 2), הערה 1. במאמר זה כל שימוש במושג זה משמעותו - 'מאורע עצוב' (על פי א' אבן שושן, **המילון החדש**, ערך 'טרגדיה'), ולא כפי שהסבירו אריסטו (**פואטיקה** פרק י"ג): "...לכן היה גיבורם דמות טרגית, הכושל חינם ומעורר על עצמו אך חמלה... על כן ציירוהו, כאיש מרמי המעלה המלא תסביכים נפשיים ושאיפות גדולה. אך 'גורלו' הביא עליו תמורה אכזרית ודרדר אותו מן ההצלחה אל הכישלון, ולא הוא האשם בכישלוננו ולא הוא ראוי לאסוננו".

7. י' קיל, פירוש **דעת מקרא לספר שמואל** א (להלן: דעת מקרא), ירושלים תשמ"א, מבוא, עמ' 113, מבחין בין שתי התקופות הנ"ל על ידי חלוקה סמלית בין המילים המנחות 'אור/בוקר/שחר' המופיעות ב'תקופה הראשונה', ובין המילה המנחה 'לילה' המופיעה ב'תקופה השנייה'. ועיין עוד: ב"ר פוזן, 'סמלים בחייו של שאול', בתוך: י' רוזן (עורך), **שם לשמואל**, אלון שבות תשמ"ט, עמ' 39-43, העומד על השוואה דומה.

א. שתי בשורות

שתי תבוסות קשות במיוחד נחלו ישראל במלחמותיהם בפלשתים.

הראשונה מתוארת בראשית ספר שמואל בקרב אבן העזר (פרק ד'); ואילו השנייה מתוארת בסיום פרקי שאול, כאשר נלחם שאול את מלחמתו האחרונה בהר הגלבוע,⁸ שם גם מצא את מותו (פרק ל"א).

דמיון משמעותי בולט במיוחד בתוצאות הקרבות: בשני הקרבות ניגף ישראל לפני פלשתים ונס מפניו. בקרב אבן העזר נהרגים שני בני עלי, ובקרב בהר הגלבוע נהרגים שאול ושלושת בניו. בשני הסיפורים מסופר על מבשר בודד, הבורח מן המערכה ומבשר על תוצאות הקרב, ועל מותם של המנהיגים.

נערוך בשני טורים מקבילים השוואה בין הבשורות, בעזרת לשונות משותפים:⁹

המלחמה בגלבוע
(שמ"ב א', ב-ד)

וְהָיָה אִישׁ

המלחמה באבן העזר
(ד', יב-יז)

וַיֵּרָץ אִישׁ בְּנִימָן מִהַמְעַרְכָּה¹⁰

8. על השאלה מדוע נערך קרב זה דווקא שם, בגלבוע, רחוק מהמקומות שבהם התהלך שאול ורחוק ממקום מושבם של הפלשתים שהיו סמוכים לערי החוף, עיין: ב"צ לוריא (לעיל), הערה 3), עמ' 25. כמו כן, על הסתירה במקום החנייה של ישראל ופלשתים בין כ"ח, ד ובין כ"ט, א, עיין: ז' קלאי, 'מלחמותיו של שאול', בתוך: י' ליוור (עורך), **היסטוריה צבאית של ארץ ישראל בימי המקרא**, תל אביב תשכ"ד, עמ' 145 הערה 20.

9. הקבלה זו מובאת אצל מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 111; י' קיל (לעיל, הערה 7), עמ' 13; י' זקוביץ, **הדגם הספרותי שלשה-ארבעה במקרא**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ח, עמ' 303-304.

10. ובתרגום השבעים (בתרגום חוזר לעברית): מן המחנה.

בַּא מִן הַמַּחְנֶה מֵעַם שְׂאוּל	וַיָּבֵא שְׁלֹה בַיּוֹם הַהוּא
וּבְגָדָיו קָרְעִים	וּמְדָיו קָרְעִים
וְאָדָמָה עַל רֵאשׁוֹ	וְאָדָמָה עַל רֵאשׁוֹ.
וַיְהִי בְבֹאוֹ...	וַיָּבֵא...
וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי	וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֶל עָלִי
מִמַּחְנֶה יִשְׂרָאֵל נִמְלָטִיתִי.	אֲנֹכִי הֵבֵא מִן הַמַּעֲרָכָה
וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי דָוִד	וְאֲנִי מִן הַמַּעֲרָכָה נִסְתִּיתִי הַיּוֹם
מָה הָיָה הַדְּבָר הַגָּד נָא לִי	וַיֹּאמֶר
וַיֹּאמֶר	מָה הָיָה הַדְּבָר בְּנִי.
אֲשֶׁר נָס הָעָם מִן הַמַּלְחָמָה	וַיַּעַן הַמְּבַשֵּׁר וַיֹּאמֶר
וְגַם הִרְבֵּה נָפַל מִן הָעָם וַיָּמָתוּ	נָס יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי פְלִשְׁתִּים
וְגַם שְׂאוּל וַיְהוֹנָתָן בְּנֵי מָתָן.	וְגַם מִגִּפְהַ גְדוּלָה הָיְתָה בְּעַם
	וְגַם שְׁנֵי בְנֵי מָתָן חָפְנֵי וּפְיָנְחָס
	וְאָרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקָחָה.

על טיבה של קרבה זו בין שתי הבשורות הוצעו מספר הסברים,¹¹ וברצוני להציע הסבר נוסף, על פי מדרש חז"ל.

בקרב באבן העזר מסופר על 'איש בנימין' הרץ מן המערכה, ומספר לעלי את תוצאות הקרב. אמנם אין הכתוב מציין את שמו של האיש, אך חז"ל עושים זאת:

11. ראה סקירת הדעות אצל י' זקוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 305-306, ואצל מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 112-114. זקוביץ טוען, שסיפור התבוסה המקורי הוא סיפור תבוסת בית עלי באבן העזר, שכן בסיפור זה סדרת האסונות בנויה על הדגם 'שלושה-ארבעה', ששיאו - לקיחת הארון בשבי. זאת לעומת הסיפור המאוחר, המתאר רק סדרה של שלושה אסונות. [אגב העניין, נצטט מדבריו של זקוביץ על הדגם 'שלושה-ארבעה': "יחידה ספרותית או קטע ממנה המעוצבים בדפוסי הדגם הספרותי-מספרי שלושה-ארבעה (או שלושה + אחד) עשויים ארבעה נדבכים: שלושת הנדבכים (או האברים) הראשונים חוזרים זה על זה או מונים שלושה אלמנטים שווי ערך ואין בהם בדרך כלל שינוי או התקדמות של ממש מאבר לאבר. באבר הרביעי חל המפנה החריף, השינוי שהוא עיקרה ושיאה של היחידה" (עמ' 3)]. לעומתו טוען מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3), שאין לנסות לשחזר איזה סיפור משפיע ואיזה סיפור מושפע. חשובה הקביעה כי הקשר בין שני הסיפורים הוא "לצורך העמדת אנאלוגיה בין גורל בית שאול ובין גורל בית עלי... ההשוואה מלמדת, כי קיימת חוקיות ברורה, הקושרת בין התנהגות המנהיג ובין גורלו וגורל ביתו. מנהיג שסרח, בין אם חטא הוא, ובין אם חטאו בנוי - סופם שיודחו... או שימצאו את סופם הטראגי, כפי שמתו עלי ובניו ביום אחד, וכפי שמתו שאול ובניו ביום אחד" (עמ' 114). עוד נציין את הסברו של ריכטר (הובא אצל מ' גרסיאל [לעיל, הערה 3], עמ' 112), הגורס כי שני סיפורים אלו נמנים על אותו 'סוג' המכונה 'סיפורי מלחמה'. על פי גישה זו, במקום שנמצא שני סיפורים בעלי 'סוג' משותף נמצא גם מוטיבים ולשונות משותפים.

וירץ איש בנימין מהמערכה ויבא שילה ביום ההוא ומדיו קרועים ואדמה על ראשו, זה שאול. ר' לוי ור' סימון ורבנן. חד אמר ששים מיל הלך שאול באותו היום, במערכה היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא. ור' סימון אמר מאה ועשרים מיל הלך שאול באותו היום, בשילו היה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא. ורבנן אמרין מאה ושמונים מיל הלך שאול באותו היום, במערכה היה וברח לשילה ושמע שנשבו הלוחות והלך וחספן מיד גלית ובא (מדרש שמואל פרשה יא א, מהד' בובר עמ' 28-29).¹²

על פי מאמר חז"ל זה, נוכל לומר שהקשר בין שני הקרבות הופך להיות קשר ברור יותר: שאול - נושא (= מוליך) הבשורה, לעומת שאול - מושא הבשורה.

אמור מעתה: על פי מדרש זה הקשר בין שני קרבות אלו מסתמן כקשר של הנגדה. ספר שמואל וחז"ל, קשרו במתכוון בין שתי הבשורות הללו, לצורך העמדת אנלוגיה ניהודית בין שאול של 'התקופה הראשונה' לבין שאול של 'התקופה השנייה'. השוואה זו מלמדת על היחס בין שאול המתואר כגיבור חיל, המחריף את נפשו בחטיפת הלוחות מעם גלית ורץ מרחקים עצומים כדי לבשר את הבשורה המרה,¹³ ובין שאול המתואר כמלך חסר אונים הנזקק 'לשירותיו' של 'איש עמלקי'¹⁴ כדי

12. ועיין עוד: מדרש תהילים מזמור ז ב, מהד' בובר עמ' 63-64; ילקוט שמעוני שמ"א רמז קב. מסורת חז"ל זו על השתתפותו של שאול בקרב אבן העזר הייתה ידועה גם לפסידו-פילון (= סופר אנונימי שכתב חיבור על קדמוניות עם ישראל על סמך סיפורי המקרא), אלא שהוא מציג את שאול כפחדן שברח משדה הקרב מפני גליית, והפקיר שם את ארון הברית. ראה: מ' אילת, שמואל וכינון המלוכה בישראל, ירושלים תשנ"ח, עמ' 98, הערה 101.

13. שמא אפשר לדייק גם מתוך לשון הפסוקים את ההנחה שגמא שאול מרחקים ארוכים לפני שבישר את בשורתו לעל.

ננסה לדייק זאת מהכפילות בפסוק טז: "ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה // ואני מן המערכה נסתי היום". כפילות זו נובעת לדעתי מריצתו של 'האיש' (= שאול על פי המדרש); ריצה שגרמה לו להתנשף בצורה מוגברת, ובשל כך אמר את דברו "אנכי הבא מן המערכה", הסדיר את נשימתו, וחזר על דבריו בשנית "ואני מן המערכה נסתי היום". והשווה: י' זקוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 304 והערה 65 שם, הפותר כפילות זו על ידי הזדקקות לתרגום השבעים, שם תורגם: "אנכי הבא מן המחנה ואני מן המערכה נסתי היום". נציין שמקרה דומה מצוי בדבריו המבולבלים של אחימעץ לדוד: "ויאמר אחימעץ ראיתי ההמון הגדול לשלח את עבד המלך יואב ואת עבדך לא ידעתי מה" (שמ"ב י"ח, כט). גם כאן לעניות דעתי גורמת הריצה הארוכה לבלבול בדבריו (ועיין פירוש דעת מקרא שם שנקט דרך אחרת).

14. כבדרך אגב אומר אנקדוטה מעניינת: כששואל דוד את אותו נער עמלקי "איך ידעת כי מת שאול ויהונתן בנו?" (שמ"ב א', ה), עונה לו הנער: "נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול..." (שם, ו). ביטויי מקריות אלו מזכירים לנו את פרשת עמלק: "אשר קרך בדרך..." (דברים כ"ה, יח), ואת דברי המדרש (אסתר רבה פרשה ח' ה) על דבריו של מרדכי להתך על הפסוק "ויגד לו מרדכי את כל אשר קרחו..." (אסתר ד', ז): "אמר להתך: לך אמור לה בן בנו של קרהו בא

לגאול אותו מייסורי המלחמה.¹⁵ ככלל, רומז לנו המחבר, כאן ובכל הדוגמות להלן, כי הקשר בין שני הסיפורים, הן בלשון והן במוטיבים וברעיונות, ברור הוא כל כך, עד שלא ניתן לקרוא סיפור אחד מבלי להיזכר באחר; לא ניתן לקרוא על שאול ב'תקופה השנייה' מבלי להשוותו ל'תקופה הראשונה'.

יתרה מזאת, על פי דגם ה'שלושה-ארבעה' של זקוביץ,¹⁶ הניגודיות גדולה עוד יותר.

זקוביץ מצביע על העובדה, שבסיפור עלי אומר האיש (על פי המדרש: שאול) שלושה דברים: 'נס ישראל', 'מגפה גדולה הייתה בעם' ו'שני בניך מתו'. ומסיים בדבר רביעי: 'וארון האלהים נלקחה', סיום שהוא בבחינת שיא דבריו.¹⁷ סיומת זו אמנם גורמת לעלי לפול מעל כיסאו ולשבור את מפרקתו, אך מאידך מבליטה את העובדה החיובית שרק הארון נלקח ולא הלוחות. מנגד, בקרב בהר הגלבוע, מספר הנער העמלקי רק שלושה דברים: 'נס העם', 'הרבה נפל מן העם' ו'שאול ויהונתן בנו מתו'. בהנחה שכּנים דבריו של זקוביץ, לאמור: שלושת האיברים הראשונים הם שווי ערך ואין בהם בדרך כלל שינוי, ורק באיבר הרביעי תחול ההפתעה, יוצא ששלושת דבריו של הנער כאילו באים לומר: שאול ובניו נהרגו במלחמה ועולם כמנהגו נוהג, אין הפתעה ואין שיא - שלושה ותו לא.

ב. שני חיפושים

שני ציוויים לחיפוש, ששאול נקשר בהם, ישנם בפרקי שאול ויש ביניהם הקבלות. הראשון התרחש עת קיש אבי שאול איבד את האתונות, והוצרך לבקש מבנו ללכת ולחפש אחריהן (פרק ט').¹⁸ השני, בסוף פרקי שאול, כאשר פלשתים נערכים למלחמה על ישראל, ושאול שולח את עבדיו לחפש לו אשת בעלת אוב, משלא נענה

עליכם. הדא הוא דכתיב - אשר קרך בדרך". נמצאת למד: היכן שמצוי עמלקי מצויה גם 'מקרות'. וראה על זה אריכות דברים בספריו של ר' צדוק הכהן מלובלין: **רסיסי לילה**, סימן יח, עמ' 20; **תקנת השבין**, סימן י, עמ' 86; **מחשבות חרוץ**, סימן ה, עמ' 19, ואכמ"ל.
15. על הסתירה שבין דברי הנער העמלקי (שמ"ב א', ז-ט) ובין סיפור מיתת שאול בידי המספר המקראי (ל"א, ד) ראה רד"ק, מלב"ם ורלב"ג על אתר. כמו כן עיין: י' קיל, **דעת מקרא**, עמ' שט; י' אליצור, 'הנער המגיד ומשפטו בצקלג', בתוך: ב"צ לוריא (עורך), **עיונים בספר שמואל**, א, ירושלים תשנ"ב, עמ' 67-94; י' אמית, 'שלוש ואריאציות על מות שאול', **בית מקרא**, ק, תשמ"ה, עמ' 92-102.

16. לעיל, הערה 9.

17. בסיפור הדברים של המספר המקראי מופיעה לקיחת הארון לפני מיתת בני עלי: "וארון אלהים נלקח ושני בני עלי מתו חפני ופינחס" (ד', יא). והשווה י' זקוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 301.

18. להרחבה על אודות מסע החיפוש של שאול עיין מ' אילת (לעיל, הערה 12), עמ' 81-98.

לשונות משותפים תורמים לקירוב אסוציאטיבי ולהעמדת בסיס להשוואה בין שני ה'חיפושים'. להלן המקבילות הלשוניות:

חיפוש בעלת האוב (כ"ח, ו-כה)	חיפוש האתונות (ט', ג-כד)
וַיִּשְׁאַל שְׂאוּל בַּה' וְלֹא עָנָהוּ...	וַתֵּאבְדֶּנָּה הָאֲתֻנּוֹת לְקִישׁ אַבִּי שְׂאוּל
וַיֹּאמֶר שְׂאוּל לְעַבְדָּיו	וַיֹּאמֶר קִישׁ אֶל שְׂאוּל בְּנֹו קַח נָא אֶתְּךָ אֶת אֶחָד
בְּקִשׁוֹ לִי אֵשֶׁת בְּעֵלְת אֹב	מִהַנְּעָרִים וְקוּם לְךָ בְּקִישׁ אֶת הָאֲתֻנּוֹת...
וְאֶלְכָה אֵלֶיהָ	לְפָנַי בְּיִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר הָאִישׁ בְּלִכְתּוֹ
וְאָדָרְשָׁה בָּהּ...	לְדָרוֹשׁ אֱלֹהִים לְכוּ וְנִלְכָה עַד הַרְאָה...
וַיִּתְחַפֵּשׂ שְׂאוּל וַיִּלְבַּשׁ בְּגָדִים אַחֲרָיִם	וַיֹּאמֶר שְׂאוּל לְנַעֲרוֹ טוֹב דְּבַרְךָ לְכָה נִלְכָה
וַיִּלְךָ הוּא וּשְׁנֵי... וַיָּבֹאוּ אֶל הָאִשָּׁה לִילָה	וְנִלְכוּ אֶל הָעִיר אֲשֶׁר שָׁם אִישׁ הָאֱלֹהִים.
וַיֹּאמֶר קְסוּמִי [קְסָמִי קְרִי] נָא לִי בְּאוֹב	הֲמָה עֲלִים בְּמַעְלָה הָעִיר וְהִמָּה מִצְאוּ נְעֻרוֹת
וְהַעֲלֵי לִי	יִצְאוֹת לְשָׂאֵב מֵיָם
אֶת אֲשֶׁר אָמַר אֲלֶיךָ...	וַיֹּאמְרוּ לָהֶן הַיֵּשׁ בְּזֶה הַרְאָה
וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ... כִּי מָה רָאִית	וַתַּעֲנִינָה אוֹתָם וַתֹּאמְרֶנָּה יֵשׁ הַיָּה לְפָנֶיךָ...
וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל שְׂאוּל	כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כִּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטָרִם יַעֲלָה...
אֲלֵהִים רָאִיתִי עֲלִים מִן הָאָרֶץ...	וְהַיָּה שְׂמוּאֵל יֵצֵא לְקִרְאָתְם לְעֵלוֹת הַבָּמָה...
וַתֹּאמֶר אִישׁ זֶקֶן עֵלָה וְהוּא עֵטָה מֵעִיל...	כַּעַת מַחֵר אֲשַׁלַּח אֲלֶיךָ אִישׁ מֵאָרֶץ בְּנֵי־מִן...
וַמַּחֵר אֶתָּה וּבְנֵיךָ עִמִּי...	וַיִּרְם הַטֶּבַח אֶת... וַיִּשֶׂם לְפָנָי שְׂאוּל
וַתִּגַּשׁ לְפָנָי שְׂאוּל וּלְפָנָי עַבְדָּיו	וַיֹּאמֶר... וַיֹּאכַל שְׂאוּל עִם שְׂמוּאֵל בַּיּוֹם
וַיֹּאכְלוּ וַיִּקְמוּ וַיִּלְכוּ בְּלִילָה	הַהוּא.
הַהוּא.	

כפי שניתן להבחין, ההקבלה בין שתי פרשיות אלו מלאה ושלמה ובשתיהן המבנה דומה: א. בקשה לחיפוש; ב. נשים מתווכות; ג. הפגישה עם שמואל; ד. אכילה.

קיש מבקש מבנו לחפש את האתונות; שואל מבקש מעבדיו לחפש 'אשת בעלת אוב'. באמצעות הנערות בבאר, מגיעים שואל ונערו לשמואל; באמצעות בעלת האוב, מצליח שואל לדבר עם שמואל. בשתי הפרשיות ישנו מפגש עם שמואל. בראשונה מתבשר שואל כי הוא יהיה המלך; ואילו בשנייה מתבשר שואל על מיתתו הקרובה וסיום מלכותו. לבסוף, שואל יושב בבמה בראש הקרואים ואוכל עם שמואל; שואל יושב לאכול את תבשיליה של בעלת האוב. לעומת ההקבלה דלעיל, מצינו כמה וכמה ניגודים בין שתי פרשיות אלו:

19. בעוד שני מקומות נקשר שואל לחיפוש: א. החיפוש אחר דוד; ב. החיפוש אחר מנגן. לעניות דעתי לא דומים הדברים. לגבי "איש ידע מנגן" (ט"ז, טז), לא הייתה זאת הצעתו של שואל כי אם של עבדיו. לגבי החיפוש אחר דוד, הלך שואל בעצמו לחפש ללא ציווי חיצוני, בניגוד לשאר המקרים.

נשתמש שוב בדגם 'שלושה-ארבעה' של זקוביץ.²⁰ שאול מגיע לשמואל לאחר שעבר בשלוש ארצות: 'שְׁלֶשָׁה', 'שְׁעָלִים' ו'ימיני'. אמנם, מביע שאול סימני ייאוש ורוצה לחזור לביתו: "...לכה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו" (ט', ה);²¹ אך מיד כשמציע נערו לפנות ולדרוש ב'איש האלהים' מקבל שאול את דברו, והם פונים אל הארץ הרביעית - צוף, מקום מושבו של שמואל, ושם כידוע התבשר על היותו המלך לעתיד.

לעומת זאת בסיפור בעלת האוב, בשלוש דרכים שואל שאול את ה': חלומות, אורים ונביאים (כ"ח, ו). משלא נענה הוא 'נואש', ומחליט לבסוף לפנות ולדרוש בדרך הרביעית - בעלת אוב, ועל ידה כידוע נתבשר על סיום מלכותו. פנייה זו כרוכה באיסור תורה: "אל תפנו אל האבת ואל הידענים אל תבקשו לטמאה בהם אני ה' אלהיכם" (ויקרא י"ט, לא). שאול עצמו היה זה שהסיר את האובות ואת הידעונים מהארץ, ופתאום שינה טעמו, ובא בעצמו לשאול בעצתם.²² עוד יצוין כי ספר דברי הימים מצא לנכון לסכם את פועלו של שאול בחטא זה: "וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש" (דה"א י', יג).²³

ניגודיות אחרת, הנושאת פן אירוני ומשתקפת בשתי הפרשיות, היא המטרה שלשמה הומלך שאול, ותוצאותיה. מטרת ההמלכה, כפי שמספר ה' לשמואל קודם המפגש הראשון בין שמואל לשאול, היא: "והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי" (ט', טז). מפסוק זה עולה העובדה, שמטרת מלוכתו של שאול אחת ויחידה היא - מיגור הפלשתים שכה הציקו לעם ישראל זה מאות בשנים. האם הושגה המטרה? הבה נבחן את הדבר. על שתי מלחמות בין שאול לפלשתים מספרים הכתובים.²⁴ בראשונה (פרק י"ד) - נוחל שאול הצלחה. אמנם הצלחה זו

20. ראה: י' זקוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 109-112.

21. דאגה שאכן התגשמה, כפי אומרים לו שני האנשים בסימן הראשון: "...נמצאו האתנות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתנות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני" (י', ב).

22. היחס בין שתי התקופות הללו של שאול והסתירות שבהן (כמו גם בנידון דידן) בא לידי ביטוי גם בדברי חז"ל במדרש תהילים (פרשה נח א, מהד' בובר עמ' 298), שכינו בשל כך את שאול - 'הפכפך'. ועיין עוד: ר' וולפיש, 'עיון בשמ"א פרקים י"ד-ט"ו לאור סמיכות הפרשיות', **מגדים** כד, תשנ"ה, עמ' 39-51, ובעיקר בסיכום דבריה בעמ' 51.

23. אמנם נטינו להציג את הליכת שאול לבעלת האוב ככישלון נוסף שלו, אך אין להתעלם מתגובתו של שאול אחר ששמע את דברי שמואל, תגובה שיש הרואים בה חזרה לימיו הטובים, בתקופה הראשונה, 'לפני עמלק'. עיין למשל אברבנאל על פרק זה. כמו כן ראה: א' סימון, 'שאול בעין דור - איזון סיפורי בין הנביא הדוחה ובעלת האוב המקרבת', בתוך: מ' בר אשר (עורך), **ספר היובל לרב מרדכי ברויאר**, ירושלים תשנ"ב, עמ' 113-124; הנ"ל, **קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים**, ירושלים-רמת גן 1997, עמ' 83-106.

24. יש לשער שלא היו אלו המלחמות היחידות של שאול בפלשתים. כך לפחות עולה מהפסוק הבא: "ותהי המלחמה חזקה על פלשתים כל ימי שאול..." (י"ד, נב).

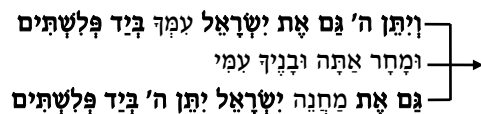
הושגה בעיקר בזכות בנו יהונתן, שפתח במעשה גבורתו את המערכה, אך אין להתעלם מתכניתו של שאול במלחמה זו, ואילולא לא ענהו ה' אם לגשת ולהילחם, היה 'בוזז בהם עד אור הבוקר' ו'לא משאיר בהם איש' (פס' לו). במלחמתו השנייה (פרק ל"א) - נחל שאול כישלון צורב. הכישלון במקרה זה היה תסריט ידוע מראש, כפי שאומר שמואל:

וַיִּתֵּן ה' גַּם אֶת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּמָחָר אֶתְּךָ וּבְנֶיךָ עִמִּי גַם אֶת מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל
 יִתֵּן ה' בְּיַד פְּלִשְׁתִּים (כ"ח, יט).

נסכם אפוא: לעומת ההצלחה (גם אם הייתה חלקית) במלחמה הראשונה (כ"ח, יט), שהביאה לגירוש הפלשתים מאדמת ישראל - "ויעל שאול מאחרי פלשתים ופלשתים הלכו למקומם" (י"ד, מו), במלחמה השנייה נוחל שאול כישלון חרוץ, שהביא את הפלשתים שוב לאדמות ישראל:

וַיֵּרֶאוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הָעֵמֶק וְאֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן כִּי נָסוּ אַנְשֵׁי יִשְׂרָאֵל וְכִי מָתוּ
 שְׂאוּל וּבְנָיו וַיַּעֲזְבוּ אֶת הָעָרִים וַיָּנָסוּ וַיָּבֹאוּ פְּלִשְׁתִּים וַיֵּשְׁבוּ בָּהֶן (ל"א, ז).

דרך אגב נציין, שבפסוק הנ"ל שבו מודיע שמואל לשאול על הכישלון הצפוי, ניתן לזהות 'מבנה קדקודי'²⁵, כאשר ב'מפתח המבנה' קיימת ניגודיות נוספת בין שתי הפרשיות, כדלקמן:

במילה 'מחר' - המופיעה כאן 'במפתח המבנה' - אפשר למצוא סוג מסוים של הנגדה: אותה מילה מופיעה גם בפגישתו הראשונה של שאול עם שמואל (ט', טז), כאשר שמואל מתבשר מאת ה' שמחר ישלח אליו איש שיהיה מלך. לעומת זאת, בעין דור מבשר שמואל לשאול כי מחר יסיים את תפקידו כמלך.²⁶

25. להרחבה על אודות 'מבנים קדקודיים' ראה: י"ת רדאי (לעיל, הערה 3); נ' קלאוס, **עיונים בסיפור המקראי**, תל אביב 1990; י' עמר, 'דוד, נבל ואביגיל - מבנים קדקודיים בשמואל א כ"ה ומשמעותם', **מגדים** לד, תשס"ב, עמ' 85-101. לאחרונה כתב נ' קלאוס עבודה מקיפה בנושא זה. ראה: נ' קלאוס, **מבנים קדקודיים בנביאים ראשונים**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ד.

26. אגב המילה 'מחר' נעיר: כמה פעמים מצאנו קשר ברור בין המלחמה בעמלק ובין 'מחר'. נזכיר את הפסוקים: "ויואמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק **מחר** אנכי נצב על ראש הגבעה..." (שמות י"ז, ט); "ויכם דוד מהנשך ועד הערב **למחרתם** ולא נמלט מהם איש כי אם..." (ש"א ל', יז); "אם מצאתי חן בעיני המלך ואם על המלך טוב... יבוא המלך והמן אל המשתה אשר אעשה להם **ומחר** אעשה כדבר המלך" (אסתר ה', ח). ועיין ספרי דאגדתא על מגילת אסתר - מדרש פנים אחרים, מהד' בובר, נוסח ב פרשה ה עמ' 71:

לסיום נציין: בפרשה של חיפוש האתונות חוזרים על עצמם שני מוטיבים שיש בהם כדי לרמז על היחס של המקרא לשאול בראשית דרכו. השורש על"י, והמילה 'יום' חוזרים על עצמם בפרשה זו, כל אחד בפני עצמו, כעשר פעמים! ואולי יש בהם לרמז על עלייתו של שאול למלוכה ועל 'ומו הגדול' שעמד בתחילת פריחתן וזריחתן של ישראל.²⁷ לעומת זאת, בפרשת בעלת האוב מופיע השורש על"י רק שש פעמים, כמחצית ממסכת הופעותיו בפרשת חיפוש האתונות, ותחת המילה 'יום' מופיעה המילה 'לילה' שלוש פעמים.

ג. שתי נבואות

פעמיים מספרים הכתובים על התנבאותו של שאול. בפעם הראשונה (י', א-יג) אירע הדבר כאשר הלך שאול מעם שמואל, אחרי שהומלך על ידו למלך. שמואל נותן שלושה סימנים לשאול לדעה 'כי האלהים עמו' (י', ז). האחרון שבהם היה:

אַחַר כֵּן תָּבוֹא גְבַעַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר שָׁם נִצְבִּי פְּלִשְׁתִּים וְיְהִי כְּבֹאֶךָ שָׁם הָעִיר וּפְגַעַתָּ
חֶבֶל נְבָאִים יִרְדּוּ מִהַבְּמָה וְלִפְנֵיהֶם נֶבֶל וְתֵף וְחֶלֶל וְכַנּוּר וְהָמָה מִתְּנַבְּאִים. וְצִלְחָה
עֲלֶיךָ רוּחַ ה' וְהִתְנַבֵּיתָ עִמָּם וְנִהְפְּכָתָ לְאִישׁ אַחֵר
(י', ה-ו).

אכן קורה האות הזה,²⁸ עד שכל יודע שאול אומר: "הגם שאול בנביאים" (פס' יא). בפעם השנייה (י"ט, יח-כד) מתנבא שאול כאשר הוא שולח שלוש כיתות של מלאכים לניות כדי לקחת את דוד. משלא מילאו המלאכים את המוטל עליהם כי 'התנבאו', נאלץ שאול ללכת בעצמו לניות ולשאול לשמואל ולדוד. בשלב זה מספר הכתוב על התנבאותו השנייה: "ותהי עליו גם הוא רוח אלהים וילך הלוח ויתנבא עד באו בנוית [בניות קרי] ברמה" (י"ט, כג). כתוצאה מהתנבאות זו חוזר הכתוב על המשל: "על כן יאמרו הגם שאול בנביאים" (פס' כד).

גם בשתי פרשיות אלו ניתן למצוא קשר של הנגדה:

א. מקום ההתנבאות. בפרשה הראשונה מצוין כי ההליכה של שאול היא מן הרמה, ששם ביתו של שמואל: "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו" (ז', ז), אל הגבעה:

"מה ראתה אסתר לומר ומחר אעשה כדבר המלך, אלא שכל זרעו של עמלק למודים הם ליפול במחר...". וממילא מידה כנגד מידה נתקיים בשאול: שאול נכשל בעמלק, ולפיכך נפל ב'מחר' על ידי עמלקי. רעיון זה שמעתי מפי מו"ר הרב חיים ישעיהו הדרי שליט"א ביתר אריכות, והבאנו את עיקרי הדברים.

27. עיין רש"י לבראשית מ"ט, כז, ד"ה בבקר.

28. יש לשים לב שמכל שלושת האותות שעליהם דיבר שמואל, מציין המקרא רק את התגשמות האות האחרון - ההתנבאות.

"אחר כן תבוא גבעת האלהים..." (י', ה),²⁹ ושם בגבעה יתנבא שאול. ואילו בפרשה השנייה מצוין, כי שאול הולך מן הגבעה, ששם ביתו של שאול: "ושאול עלה אל ביתו גבעת שאול" (ט"ו, לד), אל הרמה: "וילך גם הוא הרמתה" (י"ט, כב).

הליכה ניגודית זו מאפיינת את הניגוד בין שתי הפרשיות. בפעם הראשונה נשלח שאול בעידודו של הנביא לדרך חדשה: דרך שיש בה משום התוויה ראשונית של המלכות בישראל; דרך שתחילתה אותות וסימנים, למען דעת כי הדרך - דרכו של אלוהים היא, והנבואה שבסופה - מאת האלוהים היא. בפעם השנייה חוזר שאול על עקבותיו ומגיע חזרה ל'נקודת האפס', לנקודה הראשונה של טרום מלכותו; נקודה שבה צריך שאול התגלות אלוהית כדוגמת "וה' גלה את אזן שמואל יום אחד לפני בוא שאול... כעת מחר אשלח אליך... ומשחתו לנגיד..." (ט', טו-טז) - ואין. וההתגלות המהדהדת ברקע היא: "ויאמר שמואל לשאול הרף ואגידה לך את אשר דבר ה' אלי הלילה..." (ט"ו, טז), ותוכן הדברים הוא: "...וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל" (שם, כו). הואיל וכך, אין סימנים ואין אותות בדרך, והנבואה נבואת יחיד היא של שאול. וההתגלות לא התגלות למענו היא, אלא מאחר ובני הנביאים ועבדיו התנבאו התנבא גם הוא. ואילו לא עבדיו גם הוא לא היה מתנבא.

ב. ההתנבאויות. ההתנבאות הראשונה של שאול עוררה התפעלות ותמיהה:

וַיֹּאמֶר הָעָם אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ מַה זֶה הָיָה לְבֶן קִישׁ הַגֵּם שְׂאוֹל בְּנֵי־אִיִּם. וַיַּעַן אִישׁ מִשָּׁם וַיֹּאמֶר יָמִי אָבִיהֶם עַל כֵּן הִיָּתָה לְמִשְׁלַח הָגֵם שְׂאוֹל בְּנֵי־אִיִּם (י', יא-יב).

אפשר שהמשל והתמיהה של העם היו על דרך הזלזול בשאול. הביטוי 'בן קיש' מזכיר לנו את דברי נבל לנערי דוד: "מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו" (כ"ה, י); או את דבריו של שאול ליונתן: "...מדוע

29. גישתנו כאן מאמצת את גישתו של ב' מזר, 'מחקרים טופוגראפיים ג: גבעת האלוהים', ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה 10, 1943, עמ' 73-75. ושוב בספרו, ערים וגלילות בארץ ישראל, ירושלים תשל"ו, עמ' 80-83, המזהה את 'גבעת האלוהים' עם 'גבעת שאול' (תל אל-פול). ולא כגישת אולברייט בממצאי חפירותיו: W.F. Albright, 'Excavations and results at Tel El Ful (Gibeah of Saul)', *AASOR* IV, 1924, p. 36 'גבעת האלוהים' עם בורג' ביתין (בית אל הקדומה). וכן לא כגישת א' דמסקי, 'גבע-גבעה-גבעון - חידה היסטורית גיאוגרפית', בתוך: ז"ח ארליך (עורך), שומרון ובנימין ב, 1991, עמ' 96-97, המזהה את 'גבעת האלהים' עם גבעון. וראה עוד: ל"א סינקלר, ערך 'גבעת שאול', אנציקלופדיה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל, ירושלים תשל"א, עמ' 109-111; מ' אילת (לעיל, הערה 3), הערה 4.

לא בא בן ישי³⁰ גם תמול גם היום אל הלחם" (כ', כז).³¹ ברם, מדברי האיש בפסוק יב משמע שעיקר התמיהה לא הייתה מכוונת לשאול כי אם לאביו - קיש. כלומר: האם ייתכן שלקיש יש בן מתנבא? ועל כך עונה האיש: "ומי אביהם" - "מה תימה בדבר... וכי נבואה ירושה היא?" (רש"י).³² נמצא, שבמשל זה לא הייתה תמיהה על שאול עצמו, אלא התפלאו כולם איך אפשר לו לשאול להתנבא, והרי איננו בן נביא. לא כך בהתנבאות השנייה. בהתנבאות זו קריאת ההתפעלות "הגם שאול בנביאים" (י"ט, כד) הייתה דווקא לשלילה. וכך מסביר זאת קיל:

שם [בהתנבאות הראשונה] תמהו על **שאישי בלתי ידוע**, ומבלי שהתכשר לנבואה, זכה פתאום לנבואה 'עם נבאים נבא'. ומסתבר שענייני התנבאותו אז ותוכנם טובים היו, ואילו כאן תמהו על כך **שהמלך** נצטרף לבני הנביאים ונהג כאחד מתלמידיו של שמואל, והתנבא דברים קשים על עצמו ועל מלכותו [ההדגשות שלי, י"ע].³³

לחיזוק הדברים לעיל, נשתמש שוב בדגם 'שלושה-ארבעה' של זקוביץ:

בפרשת ההתנבאות הראשונה ניתן לזהות רק דגם של שלושה: שמואל נותן לשאול שלושה סימנים שיש בהם להעיד כי "האלהים עמך". בשלושת הסימנים הללו ניתן למצוא סוג מסוים של הדרגתיות: בסימן הראשון אמור שאול לפגוש אנשים שיבשרו כי נמצאו האתונות (י', ב); בשני - לפגוש "שלושה אנשים עליהם אל האלהים בית אל" (י', ג); ובשלישי - לפגוש 'חבל נביאים' ולהתנבא עמם (שם, ה-ו).

ההדרגתיות באה לידי ביטוי בעובדה שבכל שלב משלושת המפגשים הללו, עולה רמת 'הרוחניות' של האנשים שעמם נפגש שאול. במפגש הראשון - המפגש הוא על טהרת החולין, ונסוב בעיקרו על מציאת האתונות; בשני - מצוין שאנשים אלו עולים אל האלוהים בית אל; ובשלישי - פוגש שאול נביאים ומתנבא עמם.³⁴ כל

30. יצוין ששאול משתמש בביטויי זלזול אלו גם אצל אנשים אחרים ב'תקופה השנייה': את בנו יונתן הוא מכנה "בן נְעוּת המרדוּת" (כ', ל), ואת אחימלך הכהן הוא מכנה "בן אחיטוב" (כ"ב, יב).

31. ויונתן משיב: "נשאל נשאל דוד מעמדי עד בית לחם" (כ', כח).

32. כמו גם רד"ק שפירש: "וכי מאביהם באה להם הנבואה שאתם תמהים על בן קיש?" ועיין עוד אברבנאל, מלב"ם ורלב"ג - שפירשו בדומה לזה.

33. י' קיל, **דעת מקרא**, עמ' רב. ועיין עוד שם עמ' ריד, וביתר אריכות במאמרו 'הערות לפרקי שאול ודוד', **סיני** מט, תשכ"א, עמ' יא-יד.

34. וכבר עמד על כך י' זקוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 404, וציין כי מספר האנשים שעמם נפגש שאול בנוי גם כן בהדרגתיות: באות הראשון אמור שאול למצוא שני אנשים: "ומצאת שני אנשים עם קברת רחל בגבול בנימן..." (י', ב); באות השני אמור שאול למצוא שלושה אנשים: "וחלפת משם והלאה ובאת עד אלון תבור ומצאוך שם **שלושה אנשים**..." (שם, ג) ויצוין עוד כי באות השלישי רומז שמואל כי ימצא **ארבעה** אנשים. זאת הסקנו ממספר

אחד מהמפגשים הללו בא להוסיף, להכשיר את שאול לרגע הנבואה.³⁵ יוצא אפוא שהמפגש השלישי, המהווה את השיא, הוא סיומו של תהליך **טבעי** הנועד בסופו של דבר להביא את שאול לידי נבואה.

לא כך בהתנבאות השנייה. בהתנבאות זו שלושת האיברים במבנה באים לידי ביטוי בשלוש כיתות המלאכים ששולח שאול להביא את דוד; והאיבר הרביעי והמפתיע בא לידי ביטוי דווקא בהליכתו של שאול ובהתנבאות שלו. הפתעה זו מודגשת לאור העובדה ששלוש כיתות המלאכים ששולח שאול מתנבאות בעצמן ואין פוצה פה ומצפצף - נבואתם של אלו אינה עושה רושם על הרואה אותם; ורק בהתנבאות של שאול עצמו, העם שוב תמהים - "הגם שאול בנבאים".

הדרגתיות אחרת הראויה לציון היא אופי הדיבור בין שאול ובין האנשים שעמם הוא נפגש. במפגש הראשון שבהתנבאות הראשונה - אמורים לבשר לו על מציאת האתונות במשפט ארוך:

...נמצאו האתונות אשר הלכת לבקש והנה נטש אביך את דברי האתונות ודאג לך
לאמר מה אעשה לבני
(י', ב).

במפגש השני - ייאמר רק 'שלום' (פס' ד); ובשלישי - שתיקה! ומן המפורסמות הוא שהשתיקה והשקט מרכיב חשוב הוא לנבואה.³⁶ כך מצאנו אצל אליהו: "והנה ה' עבר ורוח גדולה... לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה'. ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה (מל"א י"ט, יא-יב). ורק לאחר הדממה: "והנה אליו קול ויאמר מה לך פה אליהו" (שם, יג).³⁷

הכלים שבהם ינגנו אותם נביאים - "ופגעת חבל נבאים ירדים מהבמה ולפניהם נבל ותף וחליל וכנור והמה מתנבאים" (שם, ה).

35. על האותות כעזר להכשרת שאול למלך, ראה: ר' פז, 'בחירתו של שאול והתאמתו למלכות', **מגדים** ח, תשמ"ט, עמ' 35-43; ובעקבותיה: א' גולן, 'אתן לך מלך באפי', **מגדים** י, תש"ן, עמ' 53-45.

36. אמנם 'חבל הנביאים' יוצא לקראתו בכלי זמר, ואם כן שקט אין פה?! אך ברור הדבר שכלי נגינה גם הם משרים רוח נבואה, ואין בהם כדי להפריע לשקט (וראה שמ"א ט"ז, יד-כג).

37. כך גם כתב ראי"ה קוק: "יתרון השתיקה, ורוח הקודש המתגבר על ידה..." (**שמונה קבצים**, ירושלים תשנ"ט, קובץ ה', עמ' רלט, פסקה קא). נמצא לפיכך, כי לדעת ראי"ה קוק ישנה זיקה ברורה בין השתיקה ובין רוח הקודש, כאשר השתיקה תפקידה 'להגביר' את רוח הקודש (ועיין במקבילה, **אורות הקודש** ח"ג עמ' רעג, ושם גרס הרב הנזיר 'מתחבר' במקום 'מתגבר'. ונראה שלדעתו אין קשר ישיר בין השתיקה לרוח הקודש, ואכמ"ל).

ד. שני חסדים

פעמיים מספרים הכתובים על פגישה בין שאול לאנשי יבש גלעד: בפעם הראשונה, בפרק י"א, אירע הדבר אחר שהומלך שאול למלך וחזר להלך אחר הבקר. בחזרתו שומע שאול את העם בוכים. לשאלתו מדוע, עונים לו העם כי נחש העמוני מעוניין לכרות ברית עם אנשי יבש גלעד בנקירת עין ימין שלהם. שאול, שחרה אפו מאוד למשמע דברים אלו ("א, ו), עושה מיד מעשה - מנתח צמד בקר ושולח בכל ישראל, ובעקבות מעשה זה מתאסף העם סביבו ומביס את נחש. בפעם השנייה, בפרק ל"א, היה הדבר לאחר ששאול נהרג בקרב מול הפלשתים.³⁸ למחרת המלחמה מוצאים הפלשתים את שאול ואת שלושת בניו. את ראשו כורתים, את בגדיו מפשיטים, הכול נשלח לסיבוב בערי הפלשתים, ולבסוף תולים את גוויתו בחומת בית שן. אנשי יבש גלעד שומעים את אשר עשו הפלשתים לשאול, מחליטים להביאו לקבורה בקבר ישראל, ועושים זאת במבצע נועז.

נדמה שגם כאן קושר המחבר בין שני הסיפורים באמצעות שיתוף לשוני (אם כי לא באופן ברור), כדלקמן:

פגישה ראשונה ("א, א-יא)

ויעל נחש העמוני ויחן על גביש גלעד...
ויאמרו אליו זקני יבש הרף לנו **שבעת ימים**
ונשלחה מלאכים בכל גבול ישראל ואם אין
מושיע אתנו ויצאנו אליך.
ויבאו המלאכים גבעת שאול וידברו הדברים
באזני העם וישאו כל העם את קולם ויבכו.
ותצלח רוח אלהים על שאול **בשמעו** [כשמעו
קרי] את הדברים האלה ויחר אפו מאוד.
ויקח צמד בקר וינתחהו **וישלח** בכל גבול
ישראל ביד המלאכים לאמר... ויצאו **כאיש**
אחד...
ויהי **ממחרת** וישם שאול את העם **שלשה**
ראשים ויבאו בתוך המחנה... ולא נשארו בם
שנים יחד.

פגישה שנייה ("א, ו-יג)

ופלשתים נלחמים בישראל...
וימת שאול ושלשת בניו ונשא כליו גם כל
אנשיו ביום ההוא **יחדו**...
ויהי **ממחרת** ויבאו פלשתים לפשט את
החללים וימצאו את שאול ואת **שלשת**
בניו נפלים בהר הגלבע.
ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו **וישלחו**
בארץ פלשתים סביב לבשר בית עצביהם
ואת העם...
וישמעו אליו ישבי יבש גלעד את אשר
עשו פלשתים לשאול.
ויקומו **כל איש** חיל וילכו כל הלילה **ויקחו**
את גוית שאול ואת גוית בניו... וישרפו
אתם שם.
ויקחו את עצמתיהם ויקברו תחת האשל
ביבשה ויצמו **שבעת ימים**.

38. על השאלה אם נהרג שאול או התאבד עיין אברבנאל על אתר בשאלתו הראשונה בפרקנו ובהתרתה.

רוב הלשונות המשותפים בתיאורים הללו יש כיוצא בהן במקומות אחרים במקרא. בכל זאת, הצטברות של לשונות משותפים רבות בשני סיפורים שונים זה מזה, יש בה משום גירוי אסוציאטיבי, הפועל על הקורא ומעוררו לקשור את שני הסיפורים זה לזה ולחפש קשר משמעותי ביניהם.

כמה מוטיבים משותפים ישנם כאן. מוטיב 'שבעת הימים': כאן ארכה של שבעת ימים שנתן נחש העמוני לאנשי יבש גלעד ובזכותה ניצלו, וכאן צמו אנשי יבש גלעד שבעה ימים.³⁹ מוטיב השמיעה: במפגש הראשון מצוין שלאחר ששומע שאול את דברי העם צולחת עליו רוח ה', ובמפגש השני - ששומעים גיבורי יבש גלעד את שעשו הפלשתים בגופת שאול, קמים הם ועושים מעשה גבורה.

ניתן להבחין באירוע מהותי נוסף המתרחש בשני המפגשים. במפגש הראשון, שאול מנתח צמד בקר ו**שולח** בכל גבול ישראל. מעשה סמלי זה נועד להפיל חתתו על העם, ולזרז אותו להתאסף ולצאת יחד למלחמה כנגד נחש העמוני.⁴⁰ מנגד, בפגישה השנייה דווקא גופתו של שאול היא זאת המנותחת ו**נשלחת** (לפחות ראשו) בכל ארץ פלשתים. שאול מתחיל את מלכותו במעשה סמלי המאחד את העם, ומסיים את מלכותו במעשה סמלי שעושים הפלשתים בגוייתו.⁴¹

עוד נוסף: ללא ספק, מהווה המעשה הנועז של אנשי יבש גלעד תשלום חסד בעבור אותה הצלה שהצילם שאול מנחש העמוני בראשית דרכו. אמת - מעשה חסד היה כאן, והוא נזקף כל כולו לזכותם של אנשי יבש גלעד. אך מאידך, מעשה חסד זה מבליט את הטרגדיה שפקדה את שאול, המלך הראשון למלכי ישראל, המסיים את חייו במיתה טרגית, ומובא לקבורה בידי אנשי יבש גלעד. והמעגל נסגר. נדמה כי ספר שמואל חפץ להזכיר לכל הקורא והלומד: כלך לך אל שאול בראשית דרכו וכלך לך אליו בסופו, ולמד את הלקח. למד את הלקח מן ההשוואה בין שאול שאינו מתרשם מהכתרתו למלך וחוזר להלך אחר הבקר כאחד העם, אך מששומע את גזרת

39. וכבר הזכיר זאת רד"ק בפירושו (ל"א, יג): "זכר לאותן שבעת ימים שנתן להם זמן נחש העמוני ובאותו זמן נושעו על ידי שאול, ולפיכך נתעסקו בו אנשי יבש, כי זכרו אותה התשועה שנושעו על ידו".

40. שליחת גופה מבוררת כדי להזעיק את העם למלחמה נמצאת גם בכתבי מארי. ראה: מ' ענבר, **השבטים האמוריים במארי והתנחלות בני ישראל בכנען**, תל אביב תשמ"ח, עמ' 154; א' מלמט, ערך 'מארי', **אנציקלופדיה מקראית** ד, ירושלים 1970, עמ' 575.

41. מ' אילת (לעיל, הערה 12), עמ' 123, מביא עדויות לכך ששליטי הממלכות המסופוטמיות של האלף הראשון לפנה"ס נהגו לשכנע את התושבים לקיים את מצוותם באמצעות הצגת חלקים מגופותיהם של נענשים. כך למשל: "אשורבניפל מלך אשור (627-688 לפנה"ס) מוסר בכתובותיו על מעשיו באחדים מראשי שבט הגמבולו הארמי לאחר שדיכא את מרידתם: 'את יתר אחיו, את דוננו ואת שומי הרגתי ובשרם ניתחתי, וגרמתי שיובילו אותו לראווה בארצות'".

נחש העמוני מאחד את כל העם סביבו "ויצאו כאיש אחד" (י"א, ז); ובין שאול שבמותו גורם לעם לפוץ לכל עבר, ומניח בצורה עקיפה לפלשתים לשבת בעבר הירדן ובעבר העמק.⁴²

ה. שני כוהנים

פעמיים נפגש שאול עם כוהן בספר שמואל. בפעם הראשונה - בקרב מול פלשתים במכמש, ששם נעזר שאול בכוהן אחיה בן אחיטוב⁴³ (פרק י"ד). בפעם השנייה - כאשר מזעיק אליו שאול את אחימלך הכוהן, לאחר שהלשין דואג האדומי לשאול על הפגישה בינו ובין דוד (פרק כ"ב).

במפגש הראשון ניכר קשר אמיץ בין הכוהן לבין שאול. בכל אשר ילך, פונה שאול בבקשת שאלה אל הכוהן: "ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים..." (פס' יח); "וישאל שאול באלהים האֶרֶד אחרי פלשתים התתנם ביד ישראל" (פס' לז). במילים אחרות: בפסוקים אלו מקפיד שאול על הימצאות כוהן ניצב עמו למלחמה, ממש כפי שדורשת זאת התורה: "ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה" (במדבר כ"ז, כא).⁴⁴

את ההפך מכך מצאנו במפגש השני עם אחימלך. שאול מניח שהמפגש בין אחימלך ובין דוד נועד לקשור קשר כנגדו, ובשל כך מחליט להרוג את כל עיר הכוהנים: "ואת נב עיר הכהנים הכה לפי חרב מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור

42. ראה: שמ"א ל', ז.

43. באזכור אחיה מופיע ייחוס מפורט וארוך: "אחיה בן אחיטוב אחי איכבוד בן פנחס בן עלי" (י"ד, ג). קיל שיער, שאולי באים הכתובים כאן לרמוז למלחמת אבן העזר (פרק ד), שם נולד איכבוד אחיו של אחיטוב (דעת מקרא, עמ' קכג, הערה 40). לעניות דעתי, בא פירוט זה לבשר על החזרתם של כוהני בית עלי למעמד הכהונה, כהונה שלא שמענו על אודותיה מאז מותו של עלי.

44. נחלקו הפרשנים בפרשה זו: דבריו של שאול אל הכוהן האם היו דרך זלזול אם לאו: "ויאמר שאול אל הכהן אֶסֶף יָדְךָ" (פס' ט). יש שפירשו (ראה למשל: רלב"ג ואברבנאל) שראה שאול את המולת הקרב ויתר על השאלה באורים; לעומת פרשנים אחרים שלא ראו במעשה זה כל פגם. מבין אלו האחרונים, נביא לדוגמה את דברי תרגום יונתן: "ואמר שאול לאחיה קריב ארונא דה' ארי הוה ארונא דה' ביומא ההוא עם בני ישראל" [= ואמר שאול לאחיה קרב את ארון ה' כי היה ארון ה' ביום ההוא עם בני ישראל]. משמע שבקשתו של שאול הייתה לקרב אליו את הארון, על מנת שישאל בה' אם לגשת להילחם עם הפלשתים אם לאו (וראה עוד: רד"ק ומהר"י קרא על אתר). אם כה ואם כה, ברי שיש בה בפרשה זו כדי לצייר את שאול כמלך היודע, המכיר והמוקיר את תפקידו של הכוהן.

וחמור ושה לפי חרב" (כ"ב, יט).⁴⁵ כמו בסיפור בעלת האוב, גם כאן מפר שאול את ה'חוקים' שחקק בעצמו: מחד, שאול מחזיר את צאצאי בית עלי למעמדם הקודם ככהנים, אבל מאידך הדבר לא מנע בעדו מלצוות על הוצאתם להורג כאשר נתעורר בו החשד שהם פועלים נגדו.

מציאת לשונות משותפים בין שני הסיפורים הנ"ל, משיאה אותנו למציאת ניגוד נוסף בין שתי תקופות חייו של שאול, כדלקמן:

כ"ב, ו-כ	י"ד, ב-מו
וְשָׂאוֹל יוֹשֵׁב בְּגִבְעָה	וְשָׂאוֹל יוֹשֵׁב בְּקֶצֶה הַגִּבְעָה
... תַּחַת הָאֵשֶׁל בְּרִמְהָ...	... תַּחַת הַרְמוֹן אֲשֶׁר בְּמַגְרוֹן...
וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל לְעֶבְדָּיו הַנֹּצְצִים עָלִיו	וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל לְעַם אֲשֶׁר אִתּוֹ
שְׁמְעוּ נָא בְּנֵי יְמִינִי...	פְּקֻדוֹ נָא וְרָאוּ מִי הֵלֶךְ מֵעַמְנוּ...
וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל שְׁמַע נָא בֶן אַחִיטוֹב	וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל אֶל יוֹנָתָן הַגִּידָה לִּי מָה עָשִׂיתָ
וַיֹּאמֶר הַנְּנִי אֲדֹנָי.	וַיִּגַד לוֹ יוֹנָתָן וַיֹּאמֶר... הַנְּנִי אֲמוֹת.
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ	וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל כֹּה יַעֲשֶׂה אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסֵף
מוֹת תָּמוּת אַחִימֶלֶךְ אֶתְּהָ וְכֹל בֵּית אָבִיךָ.	כִּי מוֹת תָּמוּת יוֹנָתָן.
וַיִּסַּב דוֹיג [דוֹאֵג קרִי] הָאֲדָמִי וַיִּפְגַּע...	וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל שָׂאוֹל הַיּוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר...
וַיָּמָת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמָנִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ	וַיִּפְדוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מָת.
נִשָּׂא אֶפֶוד בָּד.	

ישנו דמיון לשוני ותוכני בין שני הפרקים. בשניהם פותח המקרא בישיבתו של שאול תחת עץ כאשר עבדיו ניצבים עליו, בשניהם כועס שאול על אנשים - יונתן ואחימלך - שלדעתו נהגו שלא כשורה, ובשניהם גם פוסק שאול גזר דין מוות עליהם.

לאור הדברים הללו, נבחן את הצעתנו לקשור את שני הסיפורים בקשר של ניגוד: בשני הסיפורים מוצג שאול כמלך ההולך לכאורה שולל אחר לבו, ודן את יונתן ואת אחימלך מתוך כעס רגעי, מבלי לראות נכוחה את העובדות. במבט ראשון הניגוד היחיד המסתמן בין שני הסיפורים מסתכם בעובדה שיונתן בסופו של דבר ניצל מן הגזרה (וגם זאת בזכות העם), ואחימלך ושאר הכהנים - לא.

לעניות הבנתנו, בחינה מחודשת של סיפור יונתן והשוואתו לסיפור אחימלך, אכן יגלו קשר נרחב יותר של ניגוד.

45. עיין: י' בן-נון, **מגדים** ז (לעיל, הערה 2), הערה 4, שהסיק מכך: "...ברור שהמקרא עצמו מתכוון להשוות את שתי הפרשיות, ולהבליט את חמלת שאול על אגג המרצח לעומת קנאתו הרצחנית בנוב, בגלל שנחשדה בשיתוף פעולה **עקיף** [ההדגשה במקור, י"ע] עם דוד". והשווה מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 133. ראוי לציין שכבר חז"ל עמדו על כך: יומא כב ע"ב; קהלת רבה ז', טז; ועוד.

נשימה לבנו להשהיות הארוכות וההקצנות בדבריו ובמעשיו של שאול בסיפור יונתן: בראשונה מכריז שאול כי אפילו נעוץ החטא בבנו - מות ימות (פס' לט). בשנית פונה שאול ל"ה' אלהי ישראל הבה תמים" (פס' מא); בשלישית מקיים שאול דו-שיח בינו ובין יונתן (פס' מג); ברביעית גוזר שאול את גזר הדין "מות תמות" (פס' מד).

השהיות אלו מלמדות לדעתי, על חוסר רצון מוחלט מצדו של שאול להמית את בנו. הנסיבות גזרו זאת עליו, והוא מחפש מוצא להיחלץ מן הקונפליקט: מחד, מעוניין שאול להראות שכמלך אינו נתון לשיקולים 'אבהיים', וכל שמנחה אותו הם שיקולים ענייניים. מאידך, ניצבים רגשותיו של שאול לבנו ממשיך דרכו.

על כן פועל שאול בשיטת ההשהיות וההקצנות. בתחילה מאמין שאול כי אם יאמר בריש גלי שימית את יונתן - "כי חי ה' המושיע את ישראל כי אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות" (שם, לט) - יתנגד העם וימנע את הוצאתו להורג, שהרי יודע העם בזכות מי הגיעה התשועה הזו. ברם, העם שותק - "ואין ענהו מכל העם" (שם). לאחר מכן פונה שאול לגורל. בכוונה תחילה מקצין שאול את עריכת הגורל על ידי חלוקה בינו ובין יונתן מחד לשאר כל העם מאידך,⁴⁶ אולי יתעשת העם וימנע את עריכת הגורל. גם כאן כמקודם לא מראה העם סימני התנגדות - "הטוב בעיניך עשה" (שם, מ). העם אינו מגלה עניין בנעשה. באין בררה פונה שאול לעריכת הגורל, והאמת יוצאת לאור. שאול אינו מוותר, הוא מאמין שאם ינהל דו-שיח עם יונתן יתעשת העם ויציל את בנו. אכן נכנס שאול בדברים עם יונתן, וכשאינו בררה והעם אינו פוצה את פיו, גוזר עליו שאול מיתה, גם כאן לא לפני שמקצין בדבריו "כה יעשה אלהים וכה יוסף כי מות תמות..." (שם, מד).⁴⁷ רק בשלב זה נזעק העם ופודה את יונתן ושואל נושם לרווחה.⁴⁸

46. וכבר עמד על כך אברבנאל: "זוה [הגורל] אינו כפי הראוי ולא כפי המנהג הגורל". וראה עוד בשאלתו החמישית כאן.

47. ראה הפרשנים על אתר.

48. לא נכחד כי אנו הולכים בדרך לא סלולה. בתחילה חשבתי כי דברינו הם בבחינת חידוש לעומת הפרשנות המסורתית והמחקרית המוצעת לניתוח סיפור זה. מ' גרסיאל (לעיל, הערה 3), עמ' 88, נוטה לטעון כי סיפור הגורל רומז לסיפור לכידת עכן. ר' וולפיש (לעיל, הערה 22) טוענת כי בשאלת העם "היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל?" ("ד, מה) ישנו הד אירוני לדברי שאול בעצמו. כאשר דרש העם שייסגירו לידיהם את המתנגדים לשאול, עונה להם שאול: "לא יומת איש ביום הזה כי היום עשה ה' תשועה בישראל" ("א, יג). בני הבליעל זוכים לחנינה מצד שאול, אבל בנו אינו זוכה לחנינה! והנה, אגב עיון נוסף בפרשנות המסורתית, חזיתי לדברי אברבנאל הרומז במקצת על דברינו: "והנה אמר 'כי חי ה' המושיע את ישראל אם ישנו ביונתן בני כי מות ימות' ואמר עוד 'אתם תהיו לעבר אחד ואני יונתן בני לעבר אחר', וזה אינו כפי הראוי ולא כפי המנהג הגורל, והסבה בזה אצלי הוא כי

רווח וראיה לדברינו נוכל להביא ממקום אחר - סיפור האכילה מעץ הדעת. נבחן את היחס בין שני המקומות הללו בעזרת לשונות משותפים על פי ארבע נקודות השקה: הציווי, האכילה, הכניסה בדברים והעונש.

בראשית ב'ג'	שמ"א י"ד
הציווי:	הציווי:
וַיֵּצֵא ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לְאֹמֶר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל. וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל... (ב', טו-טז).	וַיֹּאֶל שָׂאוּל אֶת הָעָם לְאֹמֶר אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב... (כד).
האכילה:	האכילה:
וּתְפַקְחָנָה עֵינָי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עִירְמָם... (ג', ז).	וַיֹּנְתָן... אֶל פִּי וּתְרַאנָה [תְּרַאנָה קרי] עֵינָיו (כז).
הכניסה בדברים:	הכניסה בדברים:
וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי... מָה זֹאת עָשִׂיתָ	הִגִּידָה לִּי מָה עָשִׂיתָ (מג).
העונש:	העונש:
כִּי בְיֹסֶם אֶכְלָךְ מִמְּנוֹ מוֹת תָּמוּת	וַיֹּאמֶר שָׂאוּל... כִּי מוֹת תָּמוּת יֹנְתָן (מד).

לא לחינם קושר מחבר ספר שמואל את סיפור יונתן בארבע נקודות אלו לסיפור האכילה מעץ הדעת. לפחות בשתיים מן הנקודות - הציווי והעונש, המסר ברור: כשם שאין להעלות תמיהות על ה', הן על עצם הציווי לבלתי אכול מעץ הדעת שנראה תמוה,⁴⁹ והן על עצם העונש - "מות תמות" - שנראה מופרז,⁵⁰ כך אין לעלות תמיהות על שאול, הן על הציווי לבלתי אכול עד הערב אף שהדבר כביכול פוגע במאמץ המלחמתי, והן על העונש שנראה מופרז אם כי יש הבדל מהותי בין חוסר יכולתנו לשאול על ה', לבין השאלות ביחס לבשר ודם. במילים אחרות: באותה מידה שהסיפור בבראשית מנחה אותנו לחפש 'נקודות זכות' ביחס לציווי ומעשיו

הוגד קודם לזה בסתר לשאול שאכל יונתן הדבש, ולזה בידיעתו אותו עשה הדבר ע"י גורל בזה האופן ואומר כי אם ישנו ביונתן בחשבו ובידיעתו שיונתן החוטא, ואולי חשב מה שהיה שהעם יפדוהו ממות ורצה להתחסד בעיניהם".

49. וכך כתב רש"י הירש על ציווי זה בפירושו לבראשית ב', טז: "המצוה [לבלתי אכול מעץ הדעת] היא מצות לא תעשה - ואין היא מצוה שכלית. היפוכו של דבר: כל כלי ההכרה שניתנו לאדם - הטעם, הדמיון והשכל - כולם מתנגדים לאיסור זה. האדם בשכלו לא היה גוזר כך על עצמו; גדולה מזו: גם אחרי שניתנה לו המצוה, לא מצא לה כל טעם - פרט לרצון ה' המוחלט".

50. ורמב"ן פתר את הפרזה כאשר פירש: "...בעת שתאכל ממנה תהיה בן מוות... שאין הכוונה שימות מיד בו ביום".

של ה', אף שלכאורה הם נראים תמוהים,⁵¹ כך תבקש מאתנו ההשוואה כאן לחפש נקודות זכות על שאול, אף שבמבט ראשון דבריו כאן הם בגדר "הפזיזות, חוסר החשיבה לטווח רחוק..."⁵².

נקודה נוספת שמאירה את שאול באור יקרות היא 'הכניסה בדברים':

גם בנקודה זו, כמו בשתיים לעיל, קיימת זיקה אמיצה בין האופן החיובי שבו בוחר ה' להתמודד עם החוטאים - אדם וחוה, ובין האופן שבו בוחר שאול להתמודד עם בנו החוטא - יונתן. בשני המקרים ה'אמצעי' דומה: 'הכניסה בדברים', לאמור: למרות שבשני המקרים ידוע מה היה החטא,⁵³ שואלים ה' ושואל "מה עשית?!", ולא מטילים מיד את העונש. אולם ביחס ל'מטרת' השאלה נראה שקיים הבדל מה בין שני המקרים: אצל ה' נועדה השאלה כדי "לעורר גם אותה [האשה] אל התשובה 'כי לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו'" (ספורנו); ואצל שאול כדי לעורר את העם להציל את יונתן, כמובא לעיל.

עד כה התייחסנו לסיפור יונתן, עתה נעבור לעומתו לסיפור אחימלך. סיפור זה נטול השהיות והוא מהיר והחלטי.

בסיפור זה כל שאלותיו של שאול הן רטוריות בלבד. למשל: בשאלתו של שאול אל אחימלך - "...למה קשרתם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושואל לו באלהים לקום עלי לארב כיום הזה" (כ"ב, יג) - אין שאול חוקר אם אכן היה הדבר, ואם נכונים דבריו של דואג, אלא רק שואל לטעמו. במילים אחרות, שאול שואל: למה עשית זאת?⁵⁴ ולא: מה עשית?!

גם לאחר שמסביר אחימלך את שמסביר, לא מועילים הדברים אצל שאול, והוא פוסק מיד: "מות תמות". וצריכים הדברים בירור: מדוע גוזר שאול גם על יתר הכוהנים מיתה, ואינו מסתפק במיתתו של אחימלך?

תשובה לשאלה זו תינתן בניתוח דבריו של אחימלך בעזרת 'מבנה קדקודי', כדלקמן:

51. ואכן, לא מצינו מי שילמד זכות על אדם וחווה בכך ש'אשים' את ה' בציווי בלתי מתקבל על הדעת בעליל; או לחילופין ב'פזיזות, וחוסר חשיבה לטווח ארוך...' (ראה: ר' וולפיש [לעיל, הערה 22], עמ' 46).

52. שם.

53. על פי אברבנאל: "...הוגד קודם לזה [הגורל] בסתר לשאול שאכל יונתן מן הדבש".

54. ' קיל, דעת מקרא, עמ' רכז, מדמה שאלה זו ל"דרך חוקרים שברצונם להוציא הודאות מפי הנאשמים ואומרים להם: כל העובדות ידועות לנו, הננו מבקשים רק שתסביר את הנימוקים למעשיך".

וַיַּעַן אַחִימֶלֶךְ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר

וּמִי בָּכַל

עֲבָדֶיךָ כְּדוֹד נֶאֱמָן

וַיַּחֲתוּ הַמֶּלֶךְ וְסָר אֶל מִשְׁמַעְתְּךָ וְנִכְבַּד בְּבֵיתְךָ.

הַיּוֹם הַחֲלַתִּי לְשֹׂאֵל [לְשֹׂאֵל קְרִי] לֹא בְּאֱלֹהִים חֲלִילָה לִּי

אֶל יְשֵׁם הַמֶּלֶךְ בְּעַבְדוֹ דָּבַר בְּכָל בַּיִת אָבִי

כִּי לֹא יָדַע עֲבָדְךָ

בְּכָל זֹאת דָּבַר קֶטֶן אוֹ גָּדוֹל

(כ"ב, יד-טו).

וב'מפתח המבנה' - תימצא התשובה. במשפט זה מודה אחימלך ששאל לדוד באורים ובתומים,⁵⁵ עובדה שלעניות דעתי הביאה להחרפת העונש - לא רק מיתת אחימלך אלא גם מיתת בני משפחתו: "מות תמות אחימלך אתה וכל בית אביך" (שם, טז).

שלא כבסיפור יונתן, לאחר גזר הדין שאול אינו מחכה להתערבות חיצונית והוא פוסק מיד על אנשיו "סבו והמיתו כהני ה'" (שם, יז); ומשלא עשו כן כי פחדו, מועיד שאול את ההריגה לדואג האדמי: "סב אתה ופגע בכהנים" (שם, יח).

סוף דבר

במאמר זה הצגנו את דמותו של שאול כפי שהיא משתקפת בשתי תקופות בחייו: לפני מלחמת עמלק ('התקופה הראשונה'), לאחר מלחמה זו ('התקופה השנייה').

למעשה, נוכחנו לראות כי קיימת מגמתיות ברורה של המקרא להשוות את מעשיו של שאול ב'תקופה הראשונה' למעשיו ב'תקופה השנייה'. מגמה זו באה לידי ביטוי בחמישה אירועים מקבילים בשתי תקופות אלו, כאשר בכל אחת מהן משתקף שאול באור אחר.

בעקבות דברינו עולות שאלות חשובות, שלא אעסוק בהן כאן: מה עומד ביסודה של מגמה זו? ומה הלקח הנלמד ממנה לתפיסת המקרא את המלכות בישראל בכלל והמלך בפרט?⁵⁶

55. ראה רש"י, רד"ק, מלב"ם, רלב"ג, מצודות, מהר"י קרא, ודעת מקרא, עמ' רכח והערה 26 על אתר.

56. שאלות אלו מחריפות עוד יותר לאור העובדה שחלוקה זו (תקופה חיובית ותקופה שלילית) קיימת גם אצל דוד ושלמה. ביחס לשלמה ראה מאמרי, 'פרקי שלמה - פנים ואחור' (בהכנה), החושף תמונה זהה לזו של שאול. וראה: מ' אילת (לעיל, הערה 3), עמ' 25; י"ת רדאי (לעיל, הערה 3), עמ' 63.